

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Memorandum 2012-7

De kosten van procedures

Gedragkeuzen in de delta van geschilbeslechting

M.T. Croes
R.M.V. van Os

Memorandum

De reeks Memorandum omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het WODC is verricht.

Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Veiligheid en Justitie weergeeft.

Inhoud

1	Inleiding — 5
2	Kosten-batenbalans — 7
3	Soorten kosten — 11
4	Vaste kosten — 13
4.1	Gerechtelijke procedures — 13
4.1.1	Kosten van gerechtsdeurwaarders — 13
4.1.2	Griffierechten — 13
4.2	Buitengerechtelijke procedures — 14
4.2.1	De Huurcommissie — 14
4.2.2	De Geschillencommissie — 14
4.2.3	Kifid — 15
5	Variabele kosten — 17
5.1	Gerechtelijke procedure — 17
5.1.1	Getuigen en deskundigen — 17
5.1.2	De advocaat — 18
5.1.3	De proceskostenveroordeling — 20
5.2	Buitengerechtelijke procedures — 21
5.2.1	Mediation — 22
5.2.2	Raad van Arbitrage — 22
6	Financiering van de kosten — 23
6.1	Gesubsidieerde rechtsbijstand — 23
6.2	Rechtsbijstandverzekering — 26
7	Een rekenvoorbeeld — 29
8	Conclusie en discussie — 31
	Literatuur — 33
	Bijlage
	1 Griffierechten en eigen bijdrage gesubsidieerde rechtsbijstand — 35

1 Inleiding

Het onderzoek naar de (potentieel) juridische problemen waarmee burgers in Nederland worden geconfronteerd en de wijzen waarop zij daarmee omgaan, is inmiddels in twee edities verschenen (Van Velthoven & Ter Voert, 2004; Van Velthoven & Klein Haarhuis, 2010). De stand van de kennis is er flink mee verrijkt. Dit geldt niet alleen voor de vraag in welke mate burgers met welke problemen te maken krijgen, maar ook voor de vraag op wie zij in hun omgang met dit probleem een beroep doen, welke oplossingsrichting zij kiezen en welk resultaat zij daarmee bereiken.

Hoewel beide publicaties grotendeels beschrijvend van aard zijn, beoogden de onderzoekers ook verklaringen te geven. Dit betrof zowel de kans die burgers lopen om met (potentieel) juridische problemen te worden geconfronteerd als de keuzen die zij bij (potentieel) juridische problemen maken tussen de verschillende oplossingsrichtingen. Daarbij werd een onderscheid gemaakt tussen het al dan niet actie ondernemen na het optreden van het probleem; of men op enig moment het bijtje erbij neergooide of toch doorzette; en of het geschil werd beëindigd met een uitspraak in een procedure of met een schikking (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 227-229; Van Velthoven & Klein Haarhuis, 2010, p. 261).

Bij de verklaring van de keuze van de oplossingsrichting hanteerden de onderzoekers de rationele-keuzebenadering. Zij veronderstelden dat individuen keuzen maken uit de beschikbare oplossingsrichtingen en daarbij kiezen voor wat onder de gegeven omstandigheden voor hen de meest gunstige balans tussen de kosten en de baten oplevert (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 55). Terwijl de baten van de oplossingsrichtingen voor (een deel van) de (potentieel) juridische problemen in deze context uitgebreid werden behandeld, bleven vanwege methodologische problemen de kosten van de oplossingsrichtingen onderbelicht. In dit memorandum opperen we een manier om dergelijke kosten toch vast te stellen. Wanneer deze kosten vervolgens in de verklaring van de gedragskeuzen zouden worden meegenomen, zou dat het geschilbeslechtingdelta-onderzoek verder kunnen verbeteren.¹

¹ Andere gegeven aanzetten tot verbetering hebben o.a. betrekking op de rol van vertrouwen (Croes & Van Gammeren-Zoetewij, 2007) en het gebruik van theoretische sturing (Croes, 2012).

2 Kosten-batenbalans

Laten we eerst preciezer kijken naar de baten en de kosten waarmee de onderzoekers werkten. Onder de door de respondent verwachte baten werd het doel verstaan dat deze respondent nastreeft met inachtneming van de (gepercipieerde) kans dat dit doel wordt gerealiseerd. In de woorden van Van Velthoven en Ter Voert (2004, p. 59-60): 'Volgens de rationele-keuzetheorie ondernemen rechtzoekenden alleen actie als ze verwachten daarmee iets te kunnen bereiken. Het doet er daarbij niet toe of het nagestreefde doel materieel dan wel immaterieel van aard is, zolang het maar een waarde voor de betrokkene vertegenwoordigt. Die waarde, voorzover mogelijk in geld uitgedrukt, vertelt ons wat de baten zijn van een succesvolle actie. Houden we dan ook nog rekening met de kans die de rechtzoekende zichzelf toedicht om het doel te bereiken, dan hebben we een schatting van de verwachte baten.' De vraag wat de belangrijkste doelen zijn die de respondent nastreeft, was daarmee een vraag waarop het empirisch onderzoek antwoord moest geven. Op basis van hun enquêteresultaten benoemden de onderzoekers (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 141-142) vervolgens: doelen van financiële of materiële aard; het bekrachtigen van de eigen rechten; het veranderen van het gedrag van de wederpartij; en het verbeteren van de arbeidsomstandigheden.

Wat de kosten van de oplossingsrichtingen betreft, onderscheidde Van Velthoven en Ter Voert (2004, p. 146-150) de volgende zaken:

- 1 juridische kosten, oftewel de financiële lasten als gevolg van het inschakelen van rechtshulpverleners en de behandeling van het probleem in een min of meer officiële procedure. Deze kunnen bijvoorbeeld² bestaan uit:
 - de rekening van het rechtskundig adviesbureau of de advocaat;
 - de griffierechten;
 - de kosten van getuigen/deskundigen;
 - eigen bijdragen;
 - het klachtengeld bij een geschillencommissie;
 - de rekening van de arbiter;
- 2 andere kosten (verlies van inkomsten, reiskosten, telefoon- en administratiekosten);
- 3 de aantallen vrije dagen die moesten worden opgenomen;
- 4 de emotionele belasting.

In de modellen die dienden ter verklaring van de keuzen van de burger uit de mogelijke oplossingsrichtingen kwamen de meeste van deze kosten echter niet terug (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 229 e.v.). De factoren waarmee werd gewerkt waren: een maat voor de door de respondent verwachte tijdsinvestering die de behandeling van het probleem zou vergen; het al dan niet hebben van een rechtsbijstandverzekering (die de rechtzoekende werk en kosten uit handen kon nemen); en de aard van de wederpartij. De laatste factor werd gezien als een benadering (*proxy*) van de kans op de beslissing van de wederpartij om het probleem aan te pakken en de zaak voor de rechter te brengen (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 146, 151-152, 229; Van Velthoven & Klein Haarhuis, 2010, p. 261 e.v.). De achtergrond hiervan was niet dat de onderzoekers meenden dat de kosten van de oplossingsrichtingen niet belangrijk zijn voor de gedragskeuzen die burgers in de

² Vergelijk de kosten die worden onderscheiden door Gramatikov (2008) en Gramatikov, Barendrecht, Laxminarayan et al., (2009, p. 31).

geschilbeslechtingdelta maken. Integendeel: dat de middeninkomens minder vaak een beroep op rechtshulp doen dan minderbedeelden en welgestelden (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 94) was volgens hen – op basis van een analyse van het gebruik van de rechtsbijstandverzekering – terug te voeren op de kosten ervan (Van Velthoven & Klein Haarhuis, 2010, p. 109).

Aangevoerd zou kunnen worden dat dit alleen voor de middeninkomens opgaat en daarmee voor weinig rechtzoekenden geldt: de lagere inkomens kunnen een beroep doen op de gesubsidieerde rechtsbijstand en de hogere inkomens kunnen hun rechtsgang makkelijker financieren. In hun verantwoording om aan de kosten van de oplossingsrichtingen weinig aandacht te besteden, verwezen de onderzoekers hier impliciet naar door te wijzen op de kosten die de rechtzoekenden zeggen te hebben gemaakt (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 149): 'voor 75% van de problemen geldt dat de werkelijke kosten van de geschiloplossing voor de betrokkene (ruim) onder de € 25 liggen.' Dit lage bedrag is vooral terug te voeren op de respondenten die zelf actie ondernamen en geen beroep op rechtshulp deden: 1% van hen had juridische kosten³ van meer dan € 25 en 11% had overige kosten⁴ van meer dan € 25. Van de rechtshulpgebruikers gaf 14% aan juridische kosten van meer dan € 25 te hebben gehad en 27% had overige kosten van meer dan € 25. Deze kosten liepen overigens snel op: voor 72% van de rechtshulpgebruikers die juridische kosten maakten, lagen deze kosten boven de € 114 en voor 45% zelfs boven de € 455. Van 42% van de rechtshulpgebruikers die overige kosten maakten, bedroegen deze kosten meer dan € 114 en voor 20% lagen deze kosten zelfs boven de € 455 (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 148).

Wanneer wordt verondersteld dat rechtzoekenden doelrationeel zijn en zich in hun keuzegedrag door kosten-batenanalyses laten leiden, lijkt het echter waarschijnlijk dat velen door dergelijke kosten worden afgeschrikt en zullen trachten deze te vermijden, door te doe-het-zelven, of door helemaal passief te blijven. De vermindering van kosten (*loss aversion*) vormt immers een belangrijke drijfveer in het keuzegedrag van mensen (Kahneman, Knetsch & Thaler, 1991). De hierboven genoemde lage kosten die Van Velthoven en Ter Voert (2004, p. 149) meldden, zouden hierop mede terug te voeren kunnen zijn.

De belangrijkste reden dat de onderzoekers aan de kosten van de geschiloplossingsrichtingen weinig aandacht schonken, was echter methodologisch van aard. Hoe kunnen deze kosten betrouwbaar en valide worden vastgesteld? In de editie uit 2004 suggereerden Van Velthoven en Ter Voert (2004, p. 147) dat het bij onderzoek naar de kosten van burgers in de delta van geschilbeslechting niet gaat (of zou moeten gaan) om de feitelijke prijs van de oplossingsrichting, maar om de gepercipieerde kosten ervan, om wat de respondent destijds veronderstelden dat de prijs was. Respondenten hierover bevraged is echter (te) veel gevraagd. Het is voor hen vaak moeilijk genoeg om zich te herinneren wat de feitelijk gemaakte kosten van de omgang met (potentieel) juridische problemen waren.⁵ Dit wordt onderstreept door de resultaten van het geschilbeslechtingdelta-onderzoek. Hoewel het de respondent makkelijker werd gemaakt door de vragen over de gemaakte kosten beperkt te houden tot de hoofdcategorieën juridische kosten; overige kosten (verlies inkomsten, reiskosten, telefoon- en administratiekosten en anders) en het aantal opgeno-

³ Niet meegerekend zijn de respondenten die aangaven kosten te hebben gemaakt en deze vervolgens op € 0 begrootten of geen idee van de kosten hadden.

⁴ Niet meegerekend zijn de respondenten die geen idee van de kosten hadden.

⁵ De probleemoplossingenquête vond plaats in 2003 en richtte zich op het eerste (potentieel) juridische probleem dat de respondenten na 1 januari 1998 ondervonden. Er zaten jaren soms jaren tussen de ondervinding van het probleem en de bevraging erover. Dat vergemakkelijkte de herinnering niet.

men vrije dagen (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 146-147), gaf de beantwoording toch de nodige moeilijkheden. Van de 149 respondenten die rechtshulp hadden ingeschakeld en aangaven juridische kosten te hebben gemaakt, stelden 25 respondenten dat deze kosten € 0 bedroegen, terwijl nog eens 11 respondenten er geen slag naar wisten te slaan (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 148). In totaal bijna een kwart (24,2%) van de respondenten kon met de vraag naar de *ervaren* juridische kosten dus niet goed uit de voeten. Een vraag naar de *gepercipieerde* kosten van de oplossingsrichtingen waaruit de respondenten destijds konden kiezen, zal zeker niet beter worden beantwoord en het is daarom begrijpelijk dat de onderzoekers hiervan afzagen.

De vraag is echter of de gepercipieerde kosten de enige kosten zijn die aandacht verdienen. Zou dat niet ook moeten gelden voor de officiële prijzen van de diensten waarop burgers in de omgang met hun problemen een beroep doen? Net als de onderzoekers van de geschilbeslechtingdelta veronderstelt de overheid bij de ontwikkeling van beleid bij de burger immers een geneigdheid of bereidheid om kosten en baten van oplossingsrichtingen tegen elkaar af te wegen. Sommige van deze kosten, zoals het griffierecht of de eigen bijdrage aan gesubsidieerde rechtspleging, worden door de overheid expliciet gezien als een middel om de keuze van de burger en daarmee de omvang van het beroep op de rechtspraak of *mediation* (Croes, Geurts, Ter Voert & Zwenk, 2010, p. 30) te beïnvloeden. Door variatie in de kosten van oplossingrichtingen aan te brengen, probeert de overheid de burger bovendien te bewegen zijn geschil voor te leggen aan fora die minder zwaar op de overheidsbegroting drukken (vgl. Croes, 2007). Effecten op het keuzegedrag van burgers van de officiële prijzen van diensten waarop in de omgang met problemen een beroep wordt gedaan, zouden kunnen uitwijzen in welke mate, en met welke gevolgen, de boodschap aankomt.

Meer aandacht voor de kosten zou daarnaast kunnen bijdragen aan het beter verklaren van het gedrag van burgers in de delta van geschilbeslechting. Dit geldt niet alleen voor de verklaring van het lage percentage burgers dat geconfronteerd met een (potentieel) juridisch probleem voor een officiële procedure kiest, maar ook voor het feit dat een derde tot bijna de helft van de burgers in geval van een (potentieel) juridisch probleem 'stopt'. Met 'stoppen' wordt bedoeld dat burgers zich er bij neerleggen dat zij in de omgang met het geschil geen resultaat boeken, ongeacht of zij eerst contact met de wederpartij hebben opgenomen en/of rechtshulp hebben ingeschakeld (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 128; Van Velthoven & Klein Haarhuis, 2010, p. 135-136).

Over de redenen voor het slikken is weinig bekend. De editie van de geschilbeslechtingdelta uit 2004⁶ geeft echter wel meer inzicht in het waarom van het nalaten van enige actie door de respondenten in geval van een (potentieel) juridisch probleem (dit geldt 10% van de problemen in 2003 en 6% van de problemen in 2008). De respondenten die *überhaupt* geen actie ondernamen, deden dat meestal omdat zij dachten dat er niets aan te doen was (36% van het aantal problemen waarin geen actie werd ondernomen), omdat een ander er al iets aan deed (21% van de problemen waarin geen actie werd ondernomen) of om een andere reden (21% van de problemen waarin geen actie werd ondernomen). De kosten speelden in 6% van de problemen waarin geen actie werd ondernomen een rol (Van Velthoven en Ter Voert, 2004, p. 84). De kosten als motief om helemaal niets te doen, lijken op basis van deze resultaten dus van ondergeschikt belang. Maar de vraag is of dit ook nog geldt voor de naar aantal problemen veel grotere groep burgers die eerst contact opnam met de wederpartij c.q. een rechtshulpverlener om vervolgens alsnog te stoppen. Over deze burgers is veel minder bekend en juist van hen zou kunnen

⁶ De editie uit 2010 bericht hierover niet.

worden verwacht dat zij, na zich te hebben vergewist van de houding van de wederpartij en/of zich te hebben geïnformeerd over de mogelijkheden en kosten van een procedure, het met het oog op die kosten er verder bij lieten zitten.

Door de kosten die de verschillende oplossingsrichtingen – met inachtneming van de aard van het geschil omdat niet elke oplossingsrichting voor elk probleem openstaat – met zich brengen voor de respondenten achteraf te reconstrueren, zou de basis worden gelegd voor het inzichtelijker maken hoe de keuzen er destijds hebben uitgezien en welke rol de officiële kosten, of de vermindering daarvan, daarbij speelden. Voor zover dit in het kader van de probleemoplossingenquête niet reeds gebeurt, is hiervoor nodig dat de respondenten worden bevraagd over de aard van de procedure die is doorlopen, hun rol in het geschil, de rechtsbijstandverleners waarop eventueel een beroep werd gedaan, de getuigen en deskundigen die werden ingeschakeld, et cetera. Uitgaande van wat reeds bekend is over de kosten van verschillende procedures en het inkomen van de respondent,⁷ zou het dan mogelijk moeten zijn in kaart te brengen welke officiële kosten de verschillende keuzemogelijkheden met zich brachten.

Ter voorbereiding van een dergelijke exercitie, brengen we hieronder in hoofdstuk 3, 4 en 5 in kaart wat er (momenteel) bekend is over de kosten van verschillende gerechtelijke en buitengerechtelijke procedures in Nederland. Aansluitend behandelen we in hoofdstuk 6 de wijzen waarop deze kosten worden gefinancierd omdat deze financieringswijze in hoge mate bepaalt met welke kosten burgers uiteindelijk worden geconfronteerd. Hoofdstuk 7 geeft een rekenvoorbeeld van de kosten waarmee een rechtzoekende kan worden geconfronteerd. Afsluitend maken we in hoofdstuk 8 de balans op.

⁷ In het kader van de geschilbeslechtingdelta worden deze reeds verzameld, hoewel zij niet noodzakelijkerwijs betrekking hebben op het moment dat het probleem speelde.

3 Soorten kosten

Benadrukt zij dat het ons hier niet gaat om de eventuele emotionele kosten, reputatie-effecten of de door de burger geïnvesteerde tijd en moeite. Het gaat louter om de financiële aspecten van het voeren van juridische procedures. Deze financiële kosten kunnen worden onderverdeeld in vaste en variabele kosten. De vaste kosten zijn vaste tarieven, onafhankelijk van de mate waarin er een beroep op de dienstverlener wordt gedaan. Bij de variabele kosten zijn de kosten hiervan wel afhankelijk. Tot de vaste kosten rekenen we de kosten van de deurwaarder; het vastrecht van de rechtbank (griffierechten) en het vastrecht van de alternatieve procedures. Tot de variabele kosten rekenen we de kosten van getuigen en deskundigen, de advocaatkosten en de proceskostenveroordeling.

De genoemde kosten zijn niet de enige kosten waarmee rechtzoekenden worden geconfronteerd. Zij krijgen ook te maken met reis- en verletkosten; de kosten van telefoon, post, kopieën, vertalingen, et cetera.; en de kosten van het verzamelen van informatie (vgl. Gramatikov, Barendrecht, Laxminarayan et al., 2009). De mate waarin dit het geval is, varieert echter en is niet alleen afhankelijk van de aard van de procedure, maar bijvoorbeeld ook van de vraag of de rechtzoekende werk uit handen geeft door de inschakeling van een rechtsbijstandverlener. Wanneer dat laatste het geval is, krijgt hij met deze kosten te maken via de rekening van zijn rechtsbijstandverlener.

4 Vaste kosten

Eerst behandelen we de vaste kosten in gerechtelijke procedures, vervolgens de vaste kosten in alternatieve geschilbeslechtsprocedures.

4.1 Gerechtelijke procedures

4.1.1 Kosten van gerechtsdeurwaarders

Sinds de invoering van de Gerechtsdeurwaarderswet per juli 2001 zijn de kosten die de gerechtsdeurwaarder voor ambtshandelingen aan schuldenaars maximaal in rekening mag brengen, vastgesteld door het ministerie van Justitie in het Besluit tarieven ambtshandelingen gerechtsdeurwaarder (Btag).⁸ Het uitbrengen van een dagvaarding mag bijvoorbeeld € 76,17⁹ kosten (exclusief btw), de kosten voor het betekenen van een vonnis € 73,31¹⁰ (exclusief btw). De tarieven voor opdrachtgevers zijn volledig vrijgelaten, ongeacht of het om ambtshandelingen of nevenwerkzaamheden gaat. Schuldeisers betalen in eerste instantie de kosten voor de inschakeling van de gerechtsdeurwaarder, maar kunnen deze kosten tot het maximumtarief op de schuldenaar verhalen (art. 434a Rv en art. 1-11 Btag). Wat de praktijk betreft, blijkt uit zowel gesprekken met gerechtsdeurwaarders (Ter Voert & Van Ewijk, 2006) als een rapport van de Commissie-Btag van de Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders (KBvG), uit 2006 (Commissie evaluatie Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders, 2009) dat gerechtsdeurwaarder voor de ambtelijke handelingen in principe het Btag-tarief hanteren voor incidentele opdrachtgevers¹¹ en schuldenaars.

4.1.2 Griffierechten

Het griffierecht wordt in civiele zaken bepaald op basis van de onderliggende waarde van de vordering of de aangeboden schadeloosstelling. Zaken van onbepaalde waarde hebben daarbij een vast tarief. De hoogte van het griffierecht is daarnaast afhankelijk van het soort gerecht en de aard van de partij: natuurlijke personen betalen minder griffierecht dan rechtspersonen en een gedaagde of verweerder betaalt, anders dan bij de sector civiel, bij de sector kanton geen griffierecht.¹²

In het bestuursrecht is het griffierecht geregeld in de Algemene wet bestuursrecht (Awb art. 8:41). Het tarief verschilt per gerecht en type zaak. Voor zaken in eerste aanleg over een uitkering of huursubsidie moet bijvoorbeeld € 42¹³ worden betaald. In alle andere bestuursrechtelijke zaken betalen natuurlijke personen € 156.^{14,15} In de sector kanton bedraagt het laagste tarief (bijvoorbeeld een zaak van onbepaalde waarde) voor een natuurlijk persoon € 73¹⁶ terwijl dat in de sector civiel € 267¹⁷ is.

⁸ www.kbvg.nl/index.php?id=136

⁹ Na indexering € 76,71 vanaf 1 januari 2013.

¹⁰ Na indexering € 73,83 vanaf 1 januari 2013.

¹¹ Bulkafnemers kunnen onderhandelen over de prijs en betalen een lager tarief.

¹² www.rechtspraak.nl/Procedures/Tarieven-griffierecht/Pages/Griffierecht-sector-Kanton.aspx

¹³ Na indexering € 44 vanaf 1 januari 2013.

¹⁴ www.rechtspraak.nl/Procedures/Tarieven-griffierecht/Pages/Griffierecht-bij-de-rechtbank.aspx

¹⁵ Na indexering € 160 vanaf 1 januari 2013.

¹⁶ Na indexering € 75 vanaf 1 januari 2013.

Voor een zaak met een waarde van meer dan € 100.000 betaalt een natuurlijk persoon bij de sector civiel € 1.436¹⁸ aan griffierechten. On- en minvermogenen betalen ongeacht de waarde van de zaak in de sectoren kanton en civiel altijd € 73¹⁹. Zie de bijlage voor een compleet overzicht van de tarieven griffierechten.

4.2 Buitengerechtelijke procedures

Naast de gerechtelijke procedures kunnen burgers, afhankelijk van de aard van het probleem, ook kiezen voor buitengerechtelijke geschilbeslechting. Hieronder bespreken we de vaste kosten van het doorlopen van verschillende buitengerechtelijke procedures.

4.2.1 De Huurcommissie

Op 1 april 2010 ging officieel de nieuwe landelijke Huurcommissie van start die in de plaats is gekomen van de 59 regionale huurcommissies. Met ingang van die datum trad een nieuwe regeling in werking voor de leges die huurders en verhuurders aan de Huurcommissie moeten betalen. De indiener van het verzoek om het oordeel van de Huurcommissie betaalt de leges als voorschot. Een particulier (meestal de huurder) betaalt € 25. Een bedrijf of een organisatie (meestal de verhuurder) betaalt € 450. De partij die in het gelijk wordt gesteld, hoeft geen leges te betalen. Als hij de indiener is van het verzoek, betaalt de Huurcommissie het betaalde voorschot terug. De verliezende partij betaalt de leges, ook al is hij niet de indiener van het verzoek. In bepaalde gevallen kan de Huurcommissie beide partijen veroordelen tot het betalen van de helft van de voor hen geldende leges (De Huurcommissie, 2012).

4.2.2 De Geschillencommissie

De procedure bij De Geschillencommissie vereist geen advocaat. Om een zaak behandeld te krijgen bij een geschillencommissie moet de consument klachtengeld betalen. De hoogte van het klachtengeld verschilt per commissie en is in sommige gevallen ook afhankelijk van het financieel belang van de zaak. Het klachtengeld ligt gemiddeld tussen € 25 en € 125. Alleen de geschillencommissies garantiewoningen en verbouwingen vragen een hoger klachtengeld, van respectievelijk € 330,46 en € 254,20. De Geschillencommissie hanteert vier globale tariefgroepen. In de eerste drie groepen wordt de hoogte van het klachtengeld bepaald door de aankoopprijs van het artikel of de hoogte van de factuur. In de vierde groep is het klachtengeld een vast bedrag dat niet afhankelijk is van de aankoopprijs of het factuurbedrag (Klapwijk & Ter Voert, 2009). Wordt de consument in het gelijk gesteld, dan moet de ondernemer het klachtengeld aan de consument vergoeden. Bij een schikking door een bemiddelingsdeskundige of bij een onderlinge regeling moet de consument de verrekening van het klachtengeld in de schikking opnemen (Klapwijk & Ter Voert, 2009). Bij een onbevoegd/niet-ontvankelijkverklaring wordt een vast bedrag van € 25 berekend, het eventueel meer betaalde wordt gerestitueerd. Voor een aantal geschillencommissies bestaat er een maximum financieel belang dat in sommige gevallen gekoppeld is aan bepaalde voorwaarden (Nijgh, 2006; Klapwijk & Ter Voert, 2009).

¹⁷ Na indexering € 274 vanaf 1 januari in 2013.

¹⁸ Na indexering € 1.474 vanaf 1 januari 2013.

¹⁹ Na indexering € 75 vanaf 1 januari 2013.

Gemiddeld moesten consumenten in de periode 2005 en 2008 € 59 klachtengeld betalen. De totale kosten van een procedure met uitspraak worden door de consumenten geschat op gemiddeld € 250 (Klapwijk & Ter Voert, 2009). Belangrijke kostenposten waren reiskosten en telefoonkosten. Gramatikov en Klaming (2009) onderzochten een groep consumenten die een klacht indienden bij de geschillencommissie voertuigen en vonden dat 58% van hun 152 respondenten tellende steekproef niet meer dan € 499 uitgaf, inclusief reiskosten en kosten die werden gemaakt voor contact met de tegenpartij.

4.2.3 *Kifid*

De eerste stap naar een procedure bij het Klachteninstituut Financiële Dienstverlening (Kifid) is het indienen bij en bespreken van de klacht met de bank, verzekeraar of andere financiële dienstverlener. Wanneer deze interne klachtenprocedure niet het gewenste resultaat heeft gehad, kan op het Kifid een beroep worden gedaan. De procedure bij het Kifid kent drie stadia: eerst dient de klacht voor de financiële ombudsman van Kifid. Het beroep op de Kifid Ombudsman is kosteloos. Wanneer de ombudsman een advies geeft waarover de klager niet tevreden is, kan hij onder bepaalde voorwaarden zijn klacht voor de Kifid Geschillencommissie brengen. De behandeling van een klacht door de Kifid Geschillencommissie kost de burger gewoonlijk € 50. Wanneer de financiële ombudsman van Kifid de klacht reeds ongegrond heeft bevonden, betaalt de klager echter € 100 (Kifid, 2011). De Kifid Geschillencommissie doet een voor beide partijen bindende uitspraak. Wanneer deze uitspraak door de klager niet wordt geaccepteerd, kan hij onder bepaalde voorwaarden in beroep bij de Kifid Beroepscommissie. De behandeling van een klacht door de Kifid Beroepscommissie kost de burger € 500 (Kifid, 2010). De Kifid Beroepscommissie doet een bindende uitspraak waartegen geen beroep meer kan worden aangetekend.

5 Variabele kosten

Naast de vaste kosten kunnen rechtshulpgebruikers ook worden geconfronteerd met variabele kosten, kosten die afhankelijk zijn van de mate waarin er op de dienstverlener beroep wordt gedaan. Eerst bespreken we de variabele kosten van gerechtelijke procedures, vervolgens die van buitengerechtelijke procedures.

5.1 Gerechtelijke procedure

5.1.1 Getuigen en deskundigen

De kosten van een getuige worden vergoed door de partij die de getuige heeft opgeroepen. Een getuige moet worden vergoed voor de tijd die hij/zij kwijt was aan het optreden als getuige en de noodzakelijke kosten die in dat kader werden gemaakt, zoals reiskosten (art. 182 Rv). Volgens artikel 2 Besluit griffierechten burgerlijke zaken en het Besluit tarieven in strafzaken (Btis) 2003 krijgt de getuige standaard een vergoeding van € 6,81 per uur.

Er worden twee soorten deskundigen onderscheiden: door de rechter benoemde deskundigen en 'partijdeskundigen'. De door de rechter benoemde deskundige wordt bekostigd door de voorschotregeling, het deposito dat de partij die de deskundige heeft opgeroepen, heeft gestort (art. 195 Rv). Hiervoor zijn maximumtarieven vastgelegd in artikel 2 van het Besluit griffierechten burgerlijke zaken en het Besluit tarieven in strafzaken (Btis) 2003. Het belangrijkste tarief voor het civiele recht is het algemene tarief voor deskundigen, maximaal € 116,09 per uur (art. 8 Btis 2003) (Tuil, 2010). Deskundigen die niet door de rechter zijn benoemd, worden betaald door de partij die de deskundige heeft opgeroepen. De partijen zijn hierbij niet gebonden aan de maximumtarieven. Als deze deskundige wordt opgeroepen om te getuigen, geldt echter het tarief voor een normale getuige. Het is volgens Tuil waarschijnlijk dat de partij die de getuige heeft ingeschakeld de deskundige dan compenseert tot het afgesproken uurtarief (Tuil, 2010).²⁰

In het bestuursrecht worden deskundigen en getuigen die door de rechter worden opgeroepen, in hun kosten vergoed door het Rijk. Deskundigen en getuigen die door een partij worden ingeschakeld, moeten worden betaald door die partij (art. 8:36 lid 1 Awb). De tarieven uit het Besluit tarieven in strafzaken zijn in beide gevallen van toepassing (art. 8:36 lid 2 Awb).

De kosten van getuigen kunnen behoorlijk oplopen. Een onderzoek in opdracht van het Bureau Beroepsziekten van de FNV naar de kosten van deskundigen in beroepsziekteprocedures wees op basis van 43 lopende zaken uit dat gemiddeld € 7.685 werd betaald wanneer een deskundige werd ingeschakeld (in 17 van de 43 zaken), met een minimum van € 2.380 en een maximum van € 16.270. In 90% van de zaken moest de zieke, als eisende partij, het voorschot betalen (Eshuis, 2012, p. 5)

²⁰ B. Slijk wijst echter op het volgende: 'Omdat deskundigen niet verplicht kunnen worden om een opdracht te aanvaarden en de rechter een deskundige nodig heeft om tot zijn vonnis te kunnen komen, wordt de richtlijn van het Besluit in de praktijk niet toegepast en worden marktconforme tarieven betaald [...] De wet zegt niets over geschillen over de hoogte van het door de rechter vast te stellen bedrag. En omdat er geen overeenkomst is gesloten met de deskundige ontbreekt er een wettelijk kader om een geschil over de nota van de deskundige te beslechten. Uitspraken van rechters over dit soort geschillen zijn niet bekend. Er kan daarom van uitgegaan worden dat dit soort zaken (uiteindelijk) dus altijd in der minne geschikt worden en dat de rechter een voor alle betrokkenen aanvaardbaar bedrag vaststelt.' www.ictconflict.nl/Default.aspx?tabid=456.

5.1.2 De advocaat

In principe zijn procespartijen in civielrechtelijke zaken in Nederland verplicht zich door een advocaat te laten vertegenwoordigen. Uitzonderingen op deze verplichting zijn de procedure bij de kantonrechter en het kort geding (art. 79 en 255 Rv). Ook in het bestuursrecht is er geen verplichte procesvertegenwoordiging of verplichte rechtsbijstand. Maar gezien de complexe aard van veel bestuursrechtelijke geschillen en de niet gemakkelijk te begrijpen jurisprudentie, wordt het inschakelen van een advocaat vaak wel aanbevolen (Michiels, 2011).

Sinds 1997 zijn de tarieven in de advocatuur volledig vrij, de advocaat is slechts gehouden aan de Gedragsregels voor Advocaten 1992. Daarin staat onder andere dat de advocaat de cliënt inzicht moet geven in de financiële consequenties van diens opdracht en de wijze van declareren (Gedragsregel 26 lid 1). Gedragsregel 25 lid 1 schrijft de advocaat voor bij de vaststelling van een declaratie een, naar alle omstandigheden in aanmerking genomen, redelijk salaris in rekening te brengen.

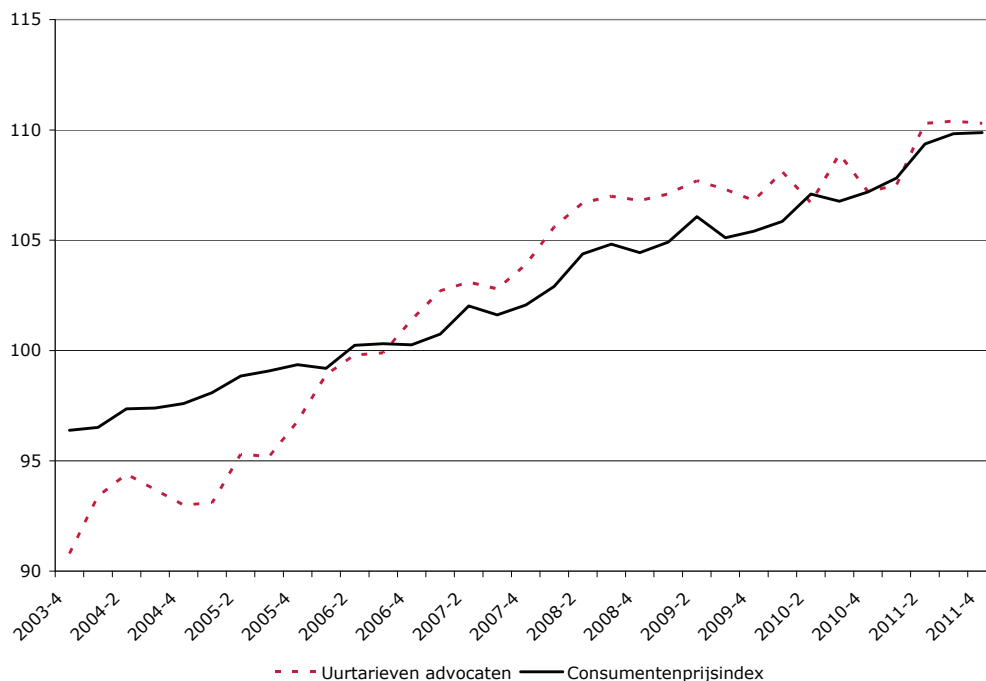
Het werken op basis van een uurtarief is de meest voorkomende declaratiemethode in Nederland (Tuil, 2010). Volgens de NOvA kunnen de tarieven van advocaten sterk verschillen, van circa € 100 tot circa € 500 per uur.²¹

Volgens de vergelijkingssite Advocatenoverzicht.nl varieert het standaard uurtarief (exclusief btw en eventuele bijkomende kosten) van advocatenkantoren tussen de € 70 en € 350 per uur. Volgens een internationale studie zouden de uurtarieven in Nederland tussen de € 75 en € 700 per uur liggen (Hodges, Vogenauer & Tulibacka, 2010, p. 182). Uit het onderzoek van Couwenberg, Schol en Winter blijkt dat particulieren gemiddeld € 208 per uur voor hun advocaat betaalden, met een minimum van € 0 en een maximum van € 700 per uur. Dit gemiddelde is echter gebaseerd op de herinnering van 54 respondenten uit een groep van 168 mensen die aan de algemene oproep tot invulling van een internetvragenlijst gehoor gaven. De onderzoekers zelf achtten de uitkomst niet representatief, er moet dus niet teveel waarde aan worden gehecht (Couwenberg, Schol & Winter, 2009, p. 18-21).

Figuur 1 toont de prijsontwikkeling van advocatentarieven van eind 2003 tot halverwege 2011 volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Deze vaststelling van de tarieven vindt plaats met behulp van de gerealiseerde uurtarievenmethode. Het CBS koos hiervoor in plaats van voor het nominale uurtarief omdat uit eigen onderzoek was gebleken dat dit laatste tarief sneller steeg dan het gerealiseerde uurtarief (Dijkstra & Vleemink, 2004, p. 10): een aanwijzing dat advocatenkantoren met het stijgen van hun uurtarieven in de loop der tijd minder (tijd voor) handelingen aan hun klanten in rekening zijn gaan brengen. Voor het gerealiseerde uurtarief berekenen de advocatenkantoren in het panel na afloop van een periode hoeveel uren er voor de klant is gewerkt en hoe groot de opbrengst is uit die uren. Het quotiënt hiervan is het gerealiseerde uurtarief (Dijkstra & Vleemink, 2004, p. 9). De gegevens worden elk kwartaal aan het CBS geleverd door een panel van 61 advocatenkantoren met meer dan 5 medewerkers. Zoals figuur 1 laat zien, stegen de tarieven over de jaren, aanvankelijk sneller dan de inflatie, vervolgens minder snel en uiteindelijk in gelijke tred met de inflatie.

²¹ In sommige landen krijgen advocaten betaald als zij de zaak winnen. Dit zogenoemde *no cure no pay* is bijvoorbeeld in de Verenigde Staten populair. In Nederland is dit systeem voor advocaten verboden (Gedragsregel 25 lid 2).

Figuur 1 Prijsindexcijfers advocaten en consumentenprijsindex per kwartaal, 2003-2011 (2006=100)

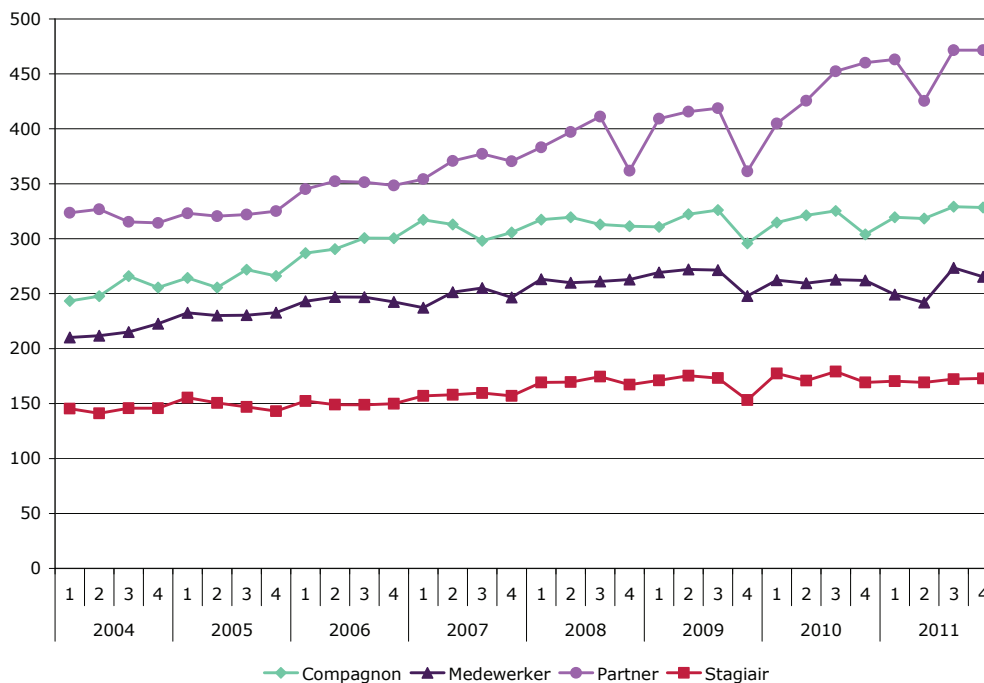

Bron: CBS

Figuur 2 toont de ontwikkeling van de gerealiseerde gemiddelde uurtarieven van verschillende functionarissen binnen de advocatenkantoren tussen 2004 en 2011. De gemiddelde uurtarieven van alle functies zijn gestegen. De mate van stijging tussen de verschillende functies verschilt echter. Het gemiddelde uurtarief van een stagiair is tussen 2004 en 2011 gestegen van € 145 naar € 173 (+19%); dat van de medewerker van € 210 naar € 265 (+26%). Het gemiddelde uurtarief van de compagnon en de partner stegen het meest: dat van de compagnon steeg van € 243 naar € 328 (+35%) en dat van de partner van € 324 naar € 471 (+45%).²²

²² Het onderscheid in de verschillende functiebenamingen werd door de respondenten van het CBS zelf gemaakt. In welke mate er een inhoudelijk verschil aan ten grondslag ligt, is onbekend.

Figuur 2 Gerealiseerde nominale gemiddelde uurtarieven (in €) van verschillende functies binnen de advocatuur (2004-2011)

Bron: CBS

Gemiddelde uurtarieven en ontwikkelingen hierin over de tijd zeggen echter weinig over het totaal aan kosten dat de burger van de advocaat in rekening krijgt gebracht, of wat de burger aan de advocaat voor zijn diensten feitelijk betaalt. Dit is immers mede afhankelijk van het type procedure en de tijd die de advocaat aan de zaak heeft besteed. Hierover is helaas niets bekend.²³

5.1.3 De proceskostenveroordeling

In het civiele recht is het uitzonderlijk dat de verliezende partij in verzoekschriftprocedures tot betaling van de proceskosten van de wederpartij wordt veroordeeld, maar in dagvaardingsprocedure is dit de regel (art. 237 lid 1 Rv) (Snijders, Klaassen & Meijer 2007, p. 128-135). De hoogte van de proceskostenveroordeling wordt door de rechter bepaald. De kosten van getuigenverhoren, deskundigenberichten, beslaglegging, het uitbrengen van de dagvaarding en het griffierecht moeten door de verliezende wederpartij geheel worden vergoed. Als er in persoon wordt geprocedeerd, kan zij bovendien worden veroordeeld (art. 238 lid 1 Rv) tot vergoeding van reis- en verletkosten. Wanneer er sprake is van buitengerechtelijke incassokosten, gaat de rechter bij het bepalen van een redelijke vergoeding uit van de

²³ Ook de gegevens in het rapport *Fair forfaitair* van de Commissie Herijking Vergoedingen Rechtsbijstand zijn in dit verband niet goed bruikbaar. Even voorbijgaand aan het feit dat deze gegevens niet gebaseerd zijn op tijdschrijfonderzoek maar op de declaraties van advocaten in het kader van de gesubsidieerde rechtsbijstand, moet worden gevreesd dat ze verouderd zijn – ze stammen uit 1995. Bovendien zijn ze, zoals het rapport zelf aangeeft, onvolledig vanwege het feit dat in het kader van het toenmalige vergoedingenregime niet alle activiteiten declarabel waren.

'staffel buitengerechtelijke incassokosten'²⁴ (Rapport Voorwerk II). Indien er in zaken zonder verplichte rechtsbijstand toch met een advocaat wordt geprocedeerd, wordt voor het salaris van de advocaat een bedrag in de proceskostenveroordeling opgenomen (art. 238 lid 2 Rv). Dit bedrag is afhankelijk van de door de advocaat verrichte handelingen en wordt berekend op basis van de 'salarissen in rolzaken'.²⁵ In zaken waarin partijen niet in persoon kunnen procederen, worden de kosten van de advocaat bij een kostenveroordeling begroot volgens het liquidatietarief.²⁶ Dit liquidatietarief bestaat sinds 1 september 1955 en wordt vastgesteld in overleg tussen de Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA), vertegenwoordigers van de rechtspraak, het Landelijk Overleg Voorzitters van de Civiele sectoren (LOVC) en het Landelijk Overleg Voorzitters van de Civiele sectoren van de hoven (LOVC-hoven). Hoewel de liquidatietarieven niet bindend zijn, worden zij door de rechter in beginsel gevolgd (Snijders, Klaassen & Meijer, 2007, p. 131; Tuil, 2010). De te vergoeden kosten worden berekend op basis van het aantal punten dat wordt toegekend aan rechtshandelingen van de rechtsbijstandverlener en een tarief per punt. Voor zaken met een belang beneden de € 10.000.- geldt bijvoorbeeld dat in eerste aanleg maximaal € 1.920 wordt vergoed (maximaal 5 punten met € 384 per punt). Voor een zaak met een waarde van € 40.000 tot € 98.000 wordt maximaal € 8.940 vergoed (maximaal 10 punten met € 894 per punt). Boven een belang van € 98.000 geldt naar gelang de in het geding zijnde waarde nog wel een – oplopende – prijs per punt, maar is er geen maximum meer gesteld aan het aantal punten. Benadrukt zij hierbij dat de daadwerkelijk gemaakte kosten voor rechtsbijstand niet worden gedekt door de compensatie volgens het Liquidatietarief (Tuil, 2010). Advocaten schatten dat in standaardzaken de kosten van rechtsbijstand 25% tot 50% hoger zijn dan de vergoeding volgens het Liquidatietarief. Voor gecompliceerde zaken kan dit percentage oplopen tot 90% (Tuil, 2010). Artikel 8:75 van de Algemene wet bestuursrecht regelt de proceskostenveroordelingen in beroepsprocedures. De bestuursrechter kan een partij veroordelen in de proceskosten die de andere partij redelijkerwijs heeft moeten maken. Natuurlijke personen kunnen echter alleen in de kosten worden veroordeeld als zij volgens de rechter misbruik hebben gemaakt van hun recht beroep in te stellen (artikel 8:75 Awb), iets wat zelden plaatsvindt (Van der Veen, 2007). De hoogte van de proceskostenvergoeding in het bestuursrecht is geregeld in het Besluit proceskosten bestuursrecht. De voor een vergoeding in aanmerking komende kostenposten zijn vergelijkbaar met die in het civiel recht. Kostendekkend is de vergoeding niet altijd: het besluit schrijft voor de meeste posten bedragen voor die niet overschreden mogen worden. Het puntensysteem dat voor de verrichte rechtshandelingen van de rechtsbijstandverlener wordt gehanteerd wijkt wel af van het puntensysteem dat in het civiele recht wordt gebruikt.

5.2 Buitengerechtelijke procedures

Bij de variabele kosten van alternatieve geschilbeslechting gaat het om de kosten van de mediator en de arbiter.

²⁴ www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/Sector-kantonrecht/Pages/Staffel-incasso-kosten-en-salarissen-in-rolzaken-sector-kanton.aspx

²⁵ Ibid.

²⁶ www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/Sector-civiel-recht/Pages/Liquidatietarief-rechtbanken-en-gerechtshoven.aspx

5.2.1 Mediation

De bij het Nederlands Mediation Instituut (NMI) geregistreerde *mediator* werkt op basis van een uurtarief of een vast bedrag voor de *mediation* dat hij zelf vaststelt (NMI Gedragsregels 2011 voor de NMI registermediator, 1-1-2012).²⁷ Het tarief is onafhankelijk van het wel of niet bereiken van een oplossing. Vaak worden de kosten in gelijke delen door de partijen betaald. Maar over de kostenverdeling kunnen ook andere afspraken worden gemaakt.

Het gemiddelde uurtarief van NMI-*mediators* bedroeg (inclusief btw) in 2006 € 187, en in 2007 € 195 (Zwenk & Klein Haarhuis, 2009). De verschillen tussen de uurtarieven van *mediators* zijn echter groot. Specifiekere gegevens, ook met betrekking tot de omvang van de rekening die de mediator uiteindelijk indient c.q. de betaling die de cliënt aan de mediator doet, zijn niet bekend

5.2.2 Raad van Arbitrage

Het starten van een procedure bij de Raad van Arbitrage (RvA) vereist de storting van een waarborgsom. Deze waarborgsom is uitsluitend bedoeld als zekerheid voor de RvA. De RvA verrekent zijn kosten met deze waarborgsom en zal een vonnis in beginsel niet uitreiken als zijn kosten niet volledig zijn voldaan. De procedure gaat na binnenkomst van het inleidend stuk pas verder als de waarborgsom van de eiser is ontvangen. Wordt de waarborgsom niet ontvangen, dan kan de voorzitter bij akte de instantie vervallen verklaren, het geschil is dan niet meer aanhangig. Wie de kosten van de procedure moet betalen, staat los van de vraag wie de waarborgsom moet storten. Het kan zijn dat de verweerder 100% van de kosten moet dragen en dus uiteindelijk de hele waarborgsom aan de eiser moet vergoeden.²⁸ Komt het tot royement van de procedure vóór de mondelinge behandeling, dan volstaat de RvA in het algemeen met het in rekening brengen van administratiekosten. Hoe hoog de waarborgsom is c.q. hoe hoog de kosten zijn die de RvA in rekening brengt voor arbitragezaken is niet bekend.

²⁷ www.nmi-mediation.nl/images/download.php?file=Gedragsregels+voor+de+NMI+registermediator.pdf

²⁸ www.raadvanarbitrage.nl

6 Financiering van de kosten

Het verdient te worden benadrukt dat wat hierboven werd gepresenteerd over de kosten van de gerechtsdeurwaarder, griffierechten, getuigen en deskundigen en de proceskostenveroordeling louter de bestaande *regelingen* betreft. Hoeveel de burger in de voorkomende geschillen *feitelijk* aan deze kostenposten kwijt is, is niet bekend. Het gaat hier niet alleen om de vraag wat voor kosten voortvloeien uit de getuigen en deskundigen die worden ingeschakeld, of de proceskosten van de wederpartij indien de burger daarin wordt veroordeeld, maar ook om de vraag wat de burger van de in rekening gebrachte kosten uiteindelijk daadwerkelijk betaalt.

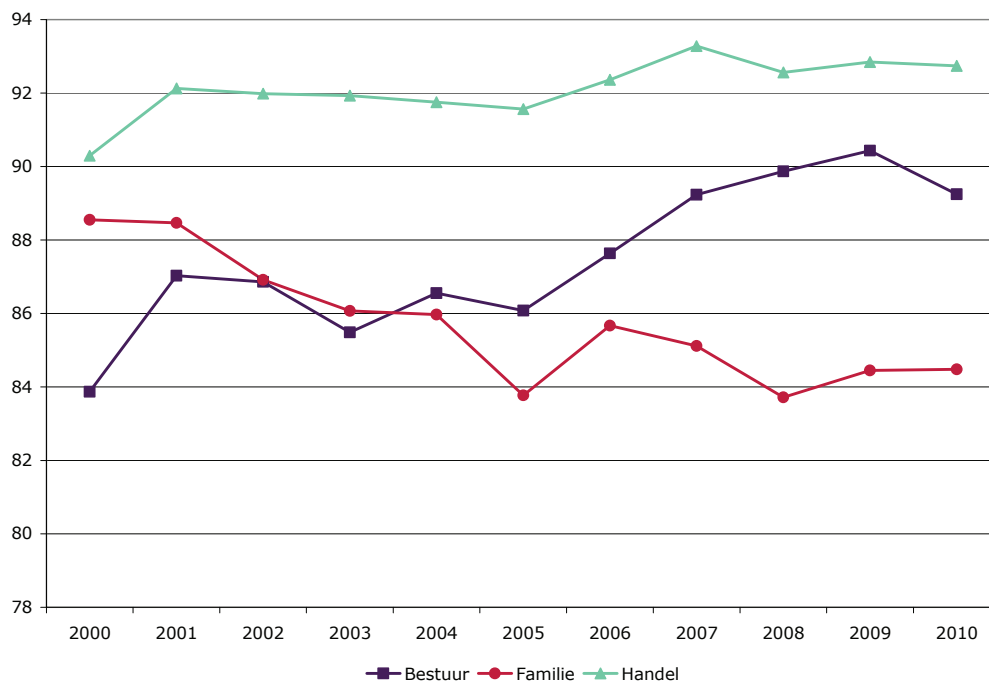
Dit gebrek aan kennis is deels het gevolg van de complexiteit van het antwoord op de vraag naar de advocaatkosten. Niet alleen omdat zaken die dezelfde procedure volgen van elkaar verschillen, met alle gevolgen voor de advocaatkosten van dien, maar ook omdat de wijze van financiering verschilt. Slechts een deel van de burgers betaalt alle kosten van de rechtsgang zelf dankzij de gesubsidieerde rechtsbijstand en de rechtsbijstandverzekering.

6.1 Gesubsidieerde rechtsbijstand

Zo'n 40% van de bevolking komt op grond van de inkomens- en vermogenspositie in aanmerking voor gesubsidieerde rechtsbijstand door de Raad voor Rechtsbijstand (RvR) (Combrink-Kuiters, Peters & Van Gammeren-Zoetewij, 2009, p. 6). De subsidie die toevoeginggerechtigden krijgen, bestaat uit een vergoeding van de kosten van de rechtsbijstandverlener met aftrek van de eigen bijdrage.²⁹ Onder bepaalde omstandigheden scheldt de RvR de eigen bijdrage echter kwijt, met name in het familierecht. Voor alle rechtsgebieden geldt bovendien dat rechtzoekenden zonder enig inkomen of vermogen (art. 6 lid 2 Besluit eigen bijdrage rechtsbijstand (Bebr)) geen eigen bijdrage hoeven te betalen (Combrink-Kuiters, Peters & Van Gammeren-Zoetewij, 2011, p. 57-61). Figuur 3 laat voor de rechtsgebieden handel, familie en bestuur over de periode 2000-2010 het percentage toevoegingen zien waarbij een eigen bijdrage moest worden betaald.

²⁹ Toevoeginggerechtigden zijn daarbij vrijgesteld van de betaling van een voorschot voor eventuele deskundigen (art. 195 Rv).

Figuur 3 Percentage toevoegingen waarbij een eigen bijdrage moest worden betaald, 2000-2010

Bron: RvR, bewerking WODC

Bij handelszaken lag het percentage vastgestelde eigen bijdragen gedurende de hele periode duidelijk het hoogst: in 2010 ging het om 93% van de toevoegingen. De eigen bijdrage heeft, afhankelijk van de gezinssituatie en het inkomen twee jaar voorafgaand aan de aanvraag, de in tabel 1 weergegeven omvang.³⁰ Wanneer de rechtzoekende eerst het Juridisch Loket heeft benaderd en er een diagnosedocument is opgesteld voordat de RvR een toevoeging verleent, komt de rechtzoekende in aanmerking voor een korting van € 51³¹ op de genoemde bedragen. De eigen bijdrage dient de rechtzoekende rechtstreeks aan de rechtsbijstandverlener te voldoen (Croes, Geurts, Ter Voert & Zwenk, 2010, p. 25).

Tabel 1 Eigen bijdrage gesubsidieerde rechtsbijstand 2012*

Alleenstaand	Gehuwd/samenwonend/eenoudergezin	Eigen bijdrage
t/m € 17.500	t/m € 24.500	€ 127
€ 17.501 - € 18.200	€ 24.501 - € 25.400	€ 186
€ 18.201 - € 19.200	€ 25.401 - € 26.700	€ 301
€ 19.201 - € 21.000	€ 26.701 - € 29.700	€ 510
€ 21.001 - € 24.900	€ 29.701 - € 35.200	€ 786

* Zie bijlage voor inkomen en eigen bijdrage 2013.

Bron: RvR (www.rvr.org/nl/subhome_rz/rechtsbijstandverlener,Inkomensgrenzen.html6,5)

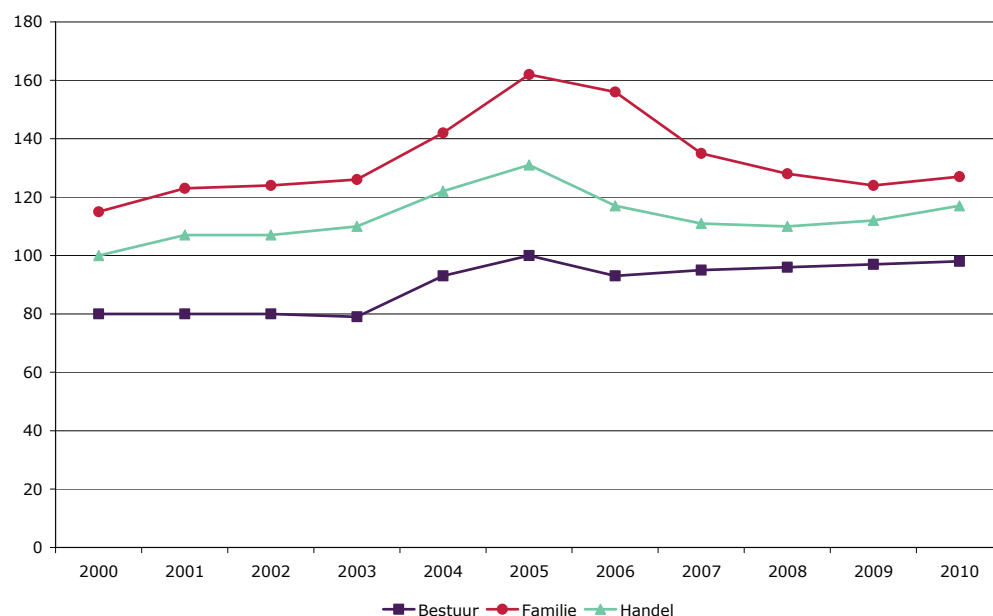
Hoe pakt dit uit in de praktijk? Figuur 4 toont de gemiddelde nominale (niet voor inflatie gecorrigeerde) hoogte van de vastgestelde eigen bijdrage over de periode

³⁰ Het vermogen mag hierbij niet boven het heffingvrije vermogen uitkomen.

³¹ € 52 vanaf 1 januari 2013.

van 2000 tot 2010. Bij toevoegingen in familierechtelijke zaken werd over de hele periode gemiddeld de hoogste eigen bijdrage vastgesteld.

Figuur 4 Gemiddelde hoogte van de vastgestelde nominale eigen bijdrage (in €), 2000-2010

Bron: RvR & CBS, bewerking WODC

Naast de eigen bijdrage mag de rechtshulpverlener alleen kosten in rekening brengen die betrekking hebben op het voeren van de zaak (art. 4 Besluit vergoedingen rechtsbijstand (Bvr) 2000). Hieronder vallen bijvoorbeeld de kosten van getuigen en deskundigen.

Toevoeginggerechtigden kennen verder een aparte regeling voor de kosten van de gerechtsdeurwaarder en de griffierechten. Zij hoeven de deurwaarder voor het uitbrengen van een exploit, het opmaken van een proces-verbaal of voor de bijstand bij de tenuitvoerlegging van de rechterlijke uitspraak niets te betalen (art. 40 Wet op de rechtsbijstand (Wrb)). Eventuele extra kosten die de gerechtsdeurwaarder in opdracht maakt, zoals bijvoorbeeld de leges voor controle van het adres bij de gemeentelijke basisadministratie, zijn echter wel voor rekening van de toevoeging-gerechtigde (art. 40 Bvr 2000). Verder betalen toevoeginggerechtigden in het civiele recht aan griffierechten een vast laag tarief van € 73³² in eerste aanleg en € 291³³ in hoger beroep (art. 16 Wet griffierechten burgerlijke zaken).

Sinds 1 april 2005 kunnen rechtzoekenden ook voor *mediation* een toevoeging aanvragen. Bij *mediation* wordt een onafhankelijke bemiddelingsdeskundige (de *mediator*) ingeschakeld die de partijen in het conflict helpt tot een oplossing te komen. Ter stimulering van het gebruik van *mediation* is de eigen bijdrage voor een *mediation*-toevoeging laag. Momenteel is deze € 51³⁴ voor de eerste vier uur *mediation* voor de rechtzoekenden die in aanmerking komen voor gesubsidieerde rechtsbijstand (zie tabel 1). Bij een langer durende *mediation* dient men, wanneer het inkomen toerei-

³² Na indexering € 75 vanaf 1 januari 2013.

³³ Na indexering € 299 vanaf 1 januari 2013.

³⁴ € 52 vanaf 1 januari 2013.

kend is,³⁵ dit bedrag nogmaals te voldoen (Croes, Geurts, Ter Voert & Zwenk, 2010, p. 26).

6.2 Rechtsbijstandverzekering

Rechtsbijstandverzekeringen vervullen twee diensten: (a) ze verlenen juridische hulp bij geschillen (al dan niet met behulp van eigen juristen) en (b) ze dekken voor zover vallend onder de polis de kosten voortkomend uit procedures, inclusief de kosten van deskundigen en specialisten (advocaten, experts, accountants – de verzekeringsmaatschappij moet hier dan vaak wel toestemming voor gegeven hebben), de griffierechten en de eventuele veroordeling in de kosten van de tegenpartij. Het hebben van een rechtsbijstandverzekering doet geen afbreuk aan het recht op een proceskostenvergoeding.³⁶ Voor de rechtsbijstandverzekering moet premie worden betaald, bovendien betalen verzekerden (afhankelijk van de polis) vaak een eigen risico. Deze kosten laten we hier buiten beschouwing.

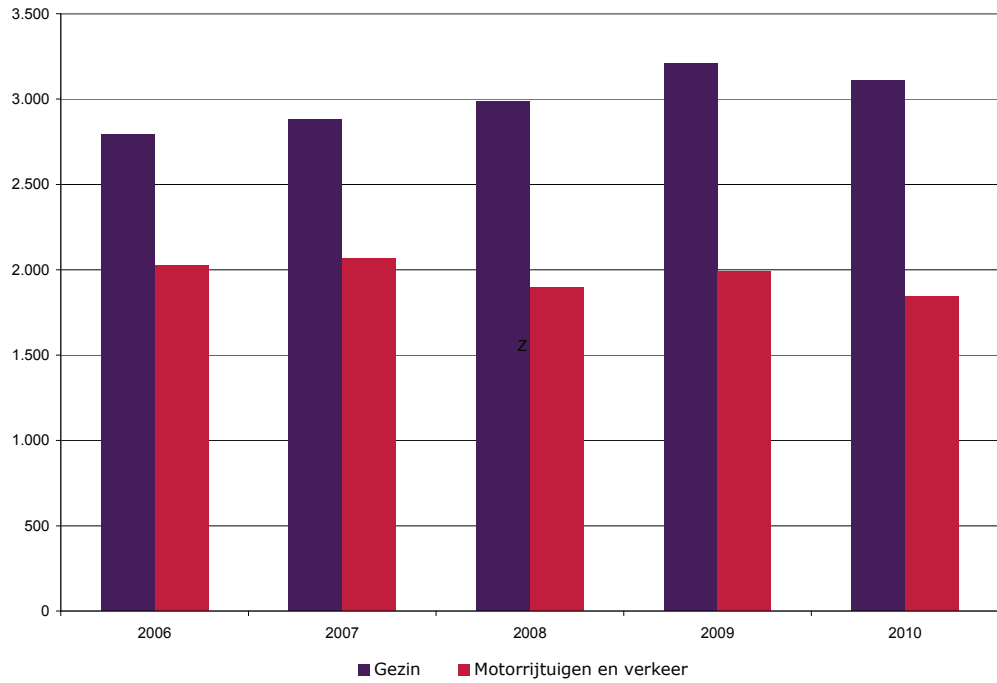
Niet alle soorten geschillen vallen onder de rechtsbijstandverzekering: een echtscheiding wordt bijvoorbeeld niet gedekt. Voor veel rechtsbijstandverzekeringen geldt daarbij een kostenmaximum waarboven de kosten van een externe rechtshulpverlener niet meer worden vergoed. Vaak geldt er ook een minimumbelang voor een zaak. Wanneer dit te laag is, neemt de verzekeringsmaatschappij de zaak niet in behandeling.

Figuur 5 geeft een overzicht van de aantallen rechtsbijstandpolissen die in Nederland actief waren in de periode 2006-2010. De gezinspolissen hebben betrekking op rechtsbijstandverzekeringen voor particulieren, de polissen voor motorrijtuigen en verkeer op zowel particulieren als bedrijven. In 2010 had 42% van de Nederlandse huishoudens een gezinspolis voor rechtsbijstand.

³⁵ Dit geldt voor de alleenstaande met een inkomen van € 17.501 tot € 24.900 en voor gezinnen met een inkomen van € 24.501 tot €35.200 waarbij het vermogen niet boven het heffingvrije vermogen uit mag komen.

³⁶ Rechtbank Breda, 3-8-2009, nr. 08/4013.

Figuur 5 Aantallen rechtsbijstandpolissen voor het gezin en motorrijtuigen en verkeer, 2006-2010 (in duizendtallen)

bron: Verbond van verzekeraars 2009, 2010, 2011

Een fors deel van de on- en minvermogende gezinnen, die in aanmerking komen voor gesubsidieerde rechtsbijstand, heeft echter ook een gezinspolis: het onderzoeksbureau Significant (2011, 45) bepaalde de overlap op 35%. Uitgaande van dezelfde bron is het deel van de huishoudens dat noch in aanmerking komt voor gesubsidieerde rechtsbijstand noch verzekerd is 27%. Zij betalen het volle pond.

7 Een rekenvoorbeeld

Hoe zwaar dat pond weegt, kan inzichtelijk worden gemaakt met een rekenvoorbeeld. Hierin is sprake van H., een 45-jarige Nederlandse man, gehuwd en kostwinner, die betaald werk verricht en daaraan een inkomen ontleent. Met € 36.000 bruto per jaar gaat dit inkomen niet alleen het modale inkomen een paar duizend euro te boven, maar overschrijdt het ook net de inkomensgrens voor gesubsidieerde rechtsbijstand. H. heeft een conflict met een meubelzaak in Woerden over een geleverde zithoek ter waarde van € 3.000 die volgens H. niet aan de specificaties omtrent de kleurvastheid van de bekleding voldoet. Hij komt er met de meubelzaak niet uit en helaas is deze meubelzaak niet erkend door de Centrale Branchevereniging Wonen en niet aangesloten bij De Geschillencommissie. H. spant daarom een procedure aan bij de sector kanton van de rechtbank in Utrecht om de koopovereenkomst ongedaan te maken en neemt hiervoor, hoewel dat niet vereist is, voor de zekerheid een advocaat in de arm. H. heeft geen rechtsbijstandverzekering en draagt alle kosten zelf.

Voor het uitbrengen van de dagvaarding betaalt hij € 76,17. Aan griffierechten betaalt hij € 207. Een door de rechter benoemde deskundige op het gebied van meubelstoffen moet door H. middels de voorschotregeling worden vergoed volgens het algemene tarief voor deskundigen van € 83,21 per uur. De deskundige stelt een bericht op en declareert hiervoor zes uur werk (€ 499,26). H.'s advocaat krijgt een honorarium van € 200 per uur en declareert zes uur werk, bureau- en onkosten (€ 1.336,33). De kosten voor het betekenen van het vonnis door de deurwaarder bedragen € 73,31. In totaal tellen de voornoemde kosten op tot € 2.192,07. Wanneer de meubelzaak in de kosten wordt veroordeeld, draait die volledig op voor de door H. gemaakte kosten voor de dagvaarding, de griffierechten en de deskundige. Van H.'s advocaatkosten betaalt de meubelzaak, afhankelijk van het aantal punten dat de rechter toekent, maximaal € 875.³⁷ Verliest H., dan betaalt hij bovenop zijn eigen kosten ook de eventuele advocaatkosten van de meubelzaak met een maximum van eveneens € 875. In dat geval zouden zijn kosten kunnen oplopen tot praktisch de waarde van de hele zithoek.

³⁷ www.rechtspraak.nl/Procedures/Landelijke-regelingen/Sector-kantonrecht/Pages/Staffel-incasso-kosten-en-salarissen-in-rolzaken-sector-kanton.aspx

8 Conclusie en discussie

Resumerend is hierboven een tweetal punten gemaakt: in de eerste plaats is er in het geschilbeslechtingdelta-onderzoek weinig aandacht voor de effecten van de kosten op de keuzen die burgers omtrent de oplossing van hun geschil maken. De moeilijkheid om betrouwbaar van respondenten te horen te krijgen wat zij dachten dat de verschillende geschiloplossingstrajecten waartussen zij destijds kozen naar hun mening zouden hebben gekost, hoeft geen beletsel te zijn. In plaats van te trachten het toenmalige perspectief van de rechtzoekende te reconstrueren, kan ervoor worden gekozen te onderzoeken wat het effect van de toenmalige publiekelijk bekend zijnde kosten van geschiloplossingstrajecten op de keuze van burgers voor deze trajecten is geweest.

In de tweede plaats heeft dit memorandum duidelijk gemaakt dat deze officiële kosten tot op zekere hoogte kunnen worden berekend. Zolang voldoende bekend is over de achtergronden van de rechtzoekende, zodat met de verschillende tarieven voor on- en minvermogenenden en de eventuele aanspraak op gesubsidieerde rechtsbijstand rekening kan worden gehouden, en de achtergronden van diens geschil, want niet elk geschiloplossingstraject staat open voor elk (potentieel) juridisch probleem, kunnen de vaste kosten goed in beeld worden gebracht.

Een probleem wordt gevormd door de variabele kosten omdat deze afhankelijk zijn van de hoeveelheid tijd die de rechtsbijstandverlener – niet gefinancierd door een rechtsbijstandverzekering of de Raad voor Rechtsbijstand – aan de zaak besteedt. Voor rechtshulpgebruikers maakt dit de kosten van rechtshulp ondoorzichtig: het is immers niet voldoende om te weten wat de gemiddelde uurvergoeding is die de rechtsbijstandverlener in rekening brengt. Aanvullend onderzoek naar deze kostenpost lijkt daarom geboden, niet in de laatste plaats omdat van de kosten van de advocaat in het algemeen wordt gesteld dat zij het leeuwendeel uitmaken van de kosten die een rechtsgang met zich brengt (Gramatikov, 2008). Dergelijk onderzoek zou de vorm van een enquête onder advocaten kunnen krijgen, maar met het oog op de validiteit en betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten zou het verkrijgen van toegang tot de financiële administratie van een aantal advocatenkantoren de voorkeur verdienen. In dat geval zou het niet alleen mogelijk zijn om preciezer vast te stellen wat de burger voor welke handeling in het kader van welke procedure *grosso modo* door zijn advocaat in rekening wordt gebracht, maar ook wat de burger precies van deze rekening feitelijk betaalt.

In combinatie met wat reeds bekend is over de vaste kosten van de geschiloplossingstrajecten, kan meer kennis over de variabele kosten leiden tot een betere kosten-batenanalyse van de keuzen waar de rechtzoekende zich voor gesteld zag. Tevens kan dan meer inzicht worden verkregen in de mate waarin de rechtzoekende zijn gedragskeuzen door deze kosten laat bepalen.

Literatuur

- Combrink-Kuiters, L., Gammeren-Zoetewij, M. van, & Peters, S.L. (2011). *Monitor gesubsidieerde rechtsbijstand 2010*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Combrink-Kuiters, L., Peters, S.L., & Gammeren-Zoetewij, M. van (2009). *Monitor gesubsidieerde rechtsbijstand 2008*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Commissie evaluatie Koninklijke beroepsorganisatie van gerechtsdeurwaarders (2009), *Noblesse oblige*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Couwenberg, O., Schol, M.J., & Winter, H.B. (2009). *Toegang tot advocaten: Een kwalitatief onderzoek naar belemmeringen in de toegang tot advocaten voor betalende particulieren en MKB-bedrijven*. Groningen: RUG/Pro Facto.
- Croes, M.T. (2012). Explaining the dealings of Dutch SMEs with potential legal problems: A plea for a theory-driven approach. *International Journal of Law in Context*. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S1744552312000213>.
- Croes, M.T. (2007). *Naar een 'bruikbare rechtsorde': Bijdragen uit de sociale wetenschap*. Den Haag: WODC. Cahier 2007-12.
- Croes, M., & Gammeren-Zoetewij, M. van (2007). Vertrouwen in de geschilbeslechtingdelta. *Mens en Maatschappij*, 82(1), pp. 51-71.
- Croes, M.T., Geurts, T., Voert, M. ter, & Zwenk, F. (2010). *Monitor Rechtsbijstand en Geschiloplossing: Nulmeting: periode 2000-2009*. Den Haag: WODC. Cahier 2010-7.
- Dijkstra, E., & Vleemink, R. (2004). *Pilotonderzoek naar een prijsindexstatistiek voor de advocatuur*. Den Haag: CBS.
- Eshuis, W.A. (2012). *Het deskundigenadvies in civiele procedures inzake beroepsziekten*. Amsterdam: Hugo Sinzheimer Instituut.
- Gramatikov, M. (2008). *A framework for measuring the costs of paths to justice*. TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems no. 006/2008.
- Gramatikov, M., Barendrecht, M., Laxminarayan, M., Verdonschot, J.H., Klaming, L., & Zeeland, C. van (2009). *A handbook for measuring the costs and quality of access to justice*. Apeldoorn/Tilburg: Maklu & Tilburg Institute for Interdisciplinary Studies of Civil Law and Conflict Resolution Systems.
- Gramatikov, M., & Klaming, L. (2009). *Justice as experienced by the user: A study of the costs and quality of a path to justice in The Netherlands*. TISCO Working Paper Series on Civil Law and Conflict Resolution Systems No. 004/2009, Versie 1.0.
- Hodges, C., Vogenauer, S., & Tulibacka, M. (2010). *The costs and funding of civil litigation. A comparative perspective*. Oxford/Portland: Hart Publishing.
- Huurcommissie, De (2012), *2011 Jaarverslag*. Den Haag: De Huurcommissie.
- Kahneman, D., Knetsch, J.L., & Thaler, R.H. (1991). Anomalies: The endowment effect, loss aversion and status quo bias. *The journal of economic perspectives*, 5(1), 193-206.
- Klapwijk, A., & Voert, M. ter (2009). *Evaluatie De Geschillencommissie 2009*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 278.
- Kifid (2011), *Reglement Ombudsman & Geschillencommissie Financiële Dienstverlening (Kifid): Versie 1.02*. Z.p.: Kifid.
- Kifid (2010), *Reglement Commissie van Beroep financiële dienstverlening (Kifid): Versie 3*. Z.p.: Kifid.
- Michiels, F.C.M.A. (2011). *Hoofdzaken van het bestuursrecht*. Deventer: Kluwer.
- Nijgh, J. (2006). Geschillencommissies. In E.E. van Bemmelen van Gent, A.R.J. de Groot, J. Nijgh & S. Slabbers (red.), *Hoofdstukken zelfreguleringsprocesrecht*:

- Private klachtbehandeling en geschillenbeslechting* (pp. 119-154). Den Haag: SDU Uitgevers.
- Significant (2011). *Impactanalyse verhoging griffierechten*. Barneveld: Significant.
- Snijders, H.J., Klaassen, C.J.M., & Meijer, G.J. (2007). *Nederlands Burgerlijk Procesrecht*. Deventer: Kluwer.
- Tuil, M. (2010). The Netherlands. In C. Hodges, S. Vogenauer & M. Tulibacka (red.), *The costs and funding of civil litigation. A comparative perspective* (pp. 401-419). Oxford/Portland: Hart Publishing.
- Veen, G.A. van der (2007). Proceskostenveroordelingen in het bestuurs(proces-) recht. In J.L.R.A. Huydecoper, F.B. Falkena, G.A. van der Veen (red.), *De prijs van het gelijk: Een (kritische) bespreking van het systeem van vergoeding van gerechtelijke en buitengerechtelijke kosten* (pp. 21-34). Den Haag: Boom.
- Velthoven, B.C.J. van, & Klein Haarhuis, C.M. (2010). *Geschilbeslechtingsdelta 2009: Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 283.
- Velthoven, B.C.J. van & Voert, M.J. ter (2004). *Geschilbeslechtingsdelta 2003: Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 219.
- Verbond van verzekeraars (2009). *Verzekerd van cijfers 2009: Dutch Insurance Industry in Figures*. Den Haag: Verbond van verzekeraars.
- Verbond van verzekeraars (2010). *Verzekerd van cijfers 2010: Dutch Insurance Industry in Figures*. Den Haag: Verbond van verzekeraars.
- Verbond van verzekeraars (2011). *Verzekerd van cijfers 2011: Dutch Insurance Industry in Figures*. Den Haag: Verbond van verzekeraars.
- Voert, M. ter, & Ewijk, M.D. van (2006). *Tendrapportage gerechtsdeurwaarders 2006: Toegankelijkheid, continuïteit en kwaliteit van de ambtelijke dienstverlening*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 247.
- Wergroep van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak inzake de buitengerechtelijke kosten, De (2000). *Rapport Voorwerk II – Buitengerechtelijke kosten*. Z.p.: De werkgroep van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak inzake de buitengerechtelijke kosten.
- Zwenk, F., & Klein Haarhuis, C.M. (2009). Buitengerechtelijke geschilprocedures. In B.J. Diephuis, R.J.J. Eshuis, & N.E. De Heer-de Lange (red.), *Rechtspleging civiel en bestuur 2008: Ontwikkelingen en samenhangen* (pp. 81-107). Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Onderzoek en beleid 284.

Bijlage 1 Griffierechten en eigen bijdrage gesubsidieerde rechtsbijstand

Tabel b1 Tarieven griffierechten per 1 januari 2012

Aard c.q. hoogte van de vordering of het verzoek	Griffierecht voor rechts- personen	Griffierecht voor natuurlijke personen	Griffierecht voor on- en min- vermogens
<i>Griffierechten bij de Sector Kanton van de rechtbank*</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek: - van onbepaalde waarde of - met een bedrag van niet meer dan € 500 in hoofdsom.	€ 109	€ 73	€ 73
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 500 en niet meer dan € 12.500 in hoofdsom.	€ 437	€ 207	€ 73
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 12.500 in hoofdsom.	€ 873	€ 437	€ 73
<i>Griffierechten bij de Sector Civiel van de rechtbank**</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek van onbepaalde waarde.	€ 575	€ 267	€ 73
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 25.000 en niet meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 1.789	€ 821	€ 73
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 3.621	€ 1.436	€ 73
Aktes	€ 114	€ 114	n.v.t.
Apostille/Legalisatie	€ 18	€ 18	n.v.t.
<i>Griffierechten bij de gerechtshoven**</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek: - van onbepaalde waarde of - met een bedrag van niet meer dan € 12.500 in hoofdsom.	€ 666	€ 291	€ 291
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 12.500 en niet meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 1.815	€ 666	€ 291
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 4.836	€ 1.513	€ 291
<i>Griffierechten bij de Hoge Raad**</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek: - van onbepaalde waarde of - met een bedrag van niet meer dan € 12.500 in hoofdsom.	€ 728	€ 302	€ 302
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 12.500 en niet meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 2.418	€ 728	€ 302
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een bedrag van meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 6.047	€ 1.815	€ 302

* Alleen de eiser/verzoeker betaalt griffierecht.

** Zowel de eiser/verzoeker als de verweerder/gedaagde betalen griffierecht.

Tabel b2 Tarieven griffierechten per 1 januari 2013

Aard c.q. hoogte van de vordering of het verzoek	Griffierecht voor rechtspersonen	Griffierecht voor natuurlijke personen	Griffierecht voor on- en min-vermogens
<i>Griffierechten bij de Sector Kanton van de rechtbank*</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek: - van onbepaalde waarde of - met een beloop van niet meer dan € 500 in hoofdsom.	€ 112	€ 75	€ 75
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan € 500 en niet meer dan €12.500 in hoofdsom.	€ 448	€ 213	€ 75
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan €12.500 in hoofdsom.	€ 896	€ 448	€ 75
<i>Griffierechten bij de Sector Civiel van de rechtbank**</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek van onbepaalde waarde.	€ 589	€ 274	€ 75
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan € 25.000 en niet meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 1.836	€ 842	€ 75
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 3.715	€ 1.474	€ 75
Aktes	€ 117	€ 117	n.v.t.
Apostille/Legalisatie	€ 19	€ 19	n.v.t.
<i>Griffierechten bij de gerechtshoven**</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek: - van onbepaalde waarde of - met een beloop van niet meer € 12.500 in hoofdsom.	€ 683	€ 299	€ 299
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan € 12.500 en niet meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 1.862	€ 683	€ 299
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 4.961	€ 1.553	€ 299
<i>Griffierechten bij de Hoge Raad**</i>			
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek: - van onbepaalde waarde of - met een beloop van niet meer € 12.500 in hoofdsom.	€ 747	€ 309	€ 309
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan € 12.500 en niet meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 2.481	€ 747	€ 309
Zaken met betrekking tot een vordering, dan wel een verzoek met een beloop van meer dan € 100.000 in hoofdsom.	€ 6.204	€ 1.862	€ 309

* Alleen de eiser/verzoeker betaalt griffierecht.

** Zowel de eiser/verzoeker als de verweerder/gedaagde betalen griffierecht.

Tabel b3 Tarieven griffierechten bestuursrecht per 1 januari 2012*

Aard c.q. hoogte van de vordering of het verzoek	Griffierecht voor rechtspersonen	Griffierecht voor natuurlijke personen	Griffierecht voor on- en min vermogenden
<i>Griffierechten bij de Sector Bestuur van de rechtbank (Deze tarieven gelden ook voor het beroep bij de Centrale Raad van Beroep, het College van Beroep voor het bedrijfsleven en de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State)</i>			
Zaken betreffende een uitkering of huursubsidie	n.v.t.	€ 42	n.v.t.
Alle andere bestuursrechtelijke zaken	€ 310	€ 156	n.v.t.
<i>Griffierecht in belastingzaken</i>			
Beroep of verzoek om voorlopige voorziening	€ 310	€ 42	n.v.t.
Beroep of verzoek om voorlopige voorziening inzake besluiten genomen op grond van:		€ 156	n.v.t.
- Wet op de dividendbelasting 1965;			
- Wet OB 1968;			
- Wet BPM 1992;			
- Wet op de accijns;			
- Wet op de verbruiksbelastingen van alcoholvrije dranken en van enkele andere producten;			
- Wet belastingen op milieugrondslag;			
- Douanewet			
<i>Griffierecht in belastingzaken in hoger beroep</i>			
Hoger beroep of verzoek om voorlopige voorziening	€ 466	€ 115	n.v.t.
Hoger beroep of verzoek om voorlopige voorziening inzake besluiten genomen op grond van:		€ 232	n.v.t.
- Wet op de dividendbelasting 1965;			
- Wet OB 1968;			
- Wet BPM 1992;			
- Wet op de accijns;			
- Wet op de verbruiksbelastingen van alcoholvrije dranken en van enkele andere producten;			
- Wet belastingen op milieugrondslag;			
- Douanewet			
<i>Tarieven Centrale Raad van beroep</i>			
- uitkeringen		€ 115	n.v.t.
- dienstplichtigen			
- invaliditeitspensioenen			
Andere zaken	€ 466	€ 232	n.v.t.
Griffierecht Raad van State en College van Beroep voor het bedrijfsleven	€ 466	€ 232	n.v.t.

* Bestuursorganen betalen geen griffierecht.

Tabel b4 Tarieven griffierechten bestuursrecht per 1 januari 2013*

Aard c.q. hoogte van de vordering of het verzoek	Griffierecht voor rechtspersonen	Griffierecht voor natuurlijke personen	Griffierecht voor on- en min-vermogenen
<i>Griffierechten bij de Sector Bestuur van de rechtbank (Deze tarieven gelden ook voor het beroep bij de Centrale Raad van Beroep, het College van Beroep voor het bedrijfsleven en de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State)</i>			
Zaken betreffende een uitkering of huursubsidie	n.v.t.	€ 44	n.v.t.
Alle andere bestuursrechtelijke zaken	€ 318	€ 160	n.v.t.
<i>Griffierecht in belastingzaken</i>			
Beroep of verzoek om voorlopige voorziening	€ 318	€ 44	n.v.t.
Beroep of verzoek om voorlopige voorziening inzake besluiten genomen op grond van:		€ 160	n.v.t.
- Wet op de dividendbelasting 1965;			
- Wet OB 1968;			
- Wet BPM 1992;			
- Wet op de accijns;			
- Wet op de verbruiksbelastingen van alcoholvrije dranken en van enkele andere producten;			
- Wet belastingen op milieugrondslag;			
- Douanewet			
<i>Griffierecht in belastingzaken in hoger beroep</i>			
Hoger beroep of verzoek om voorlopige voorziening	€ 478	€ 118	n.v.t.
Hoger beroep of verzoek om voorlopige voorziening inzake besluiten genomen op grond van:		€ 239	n.v.t.
- Wet op de dividendbelasting 1965;			
- Wet OB 1968;			
- Wet BPM 1992;			
- Wet op de accijns;			
- Wet op de verbruiksbelastingen van alcoholvrije dranken en van enkele andere producten;			
- Wet belastingen op milieugrondslag;			
- Douanewet			
<i>Tarieven Centrale Raad van beroep</i>			
- uitkeringen		€ 118	n.v.t.
- dienstplichtigen			
- invaliditeitspensioenen			
Andere zaken	€ 478	€ 239	n.v.t.
Griffierecht Raad van State en College van Beroep voor het bedrijfsleven	€ 478	€ 239	n.v.t.

* Bestuursorganen betalen geen griffierecht.

Tabel b5 Eigen bijdrage gesubsidieerde rechtsbijstand 2013

Alleenstaand	Gehuwd/samenwonend/ eenoudergezin	Eigen bijdrage
t/m € 17.700	t/m € 24.800	€ 129
€ 17.701 - € 18.400	€ 24.801 - € 25.700	€ 188
€ 18.401 - € 19.400	€ 25.701 - € 27.000	€ 305
€ 19.401 - € 21.300	€ 27.001 - € 30.100	€ 516
€ 21.301 - € 25.201	€ 30.101 - € 35.600	€ 796